

Om linets odling och beredning.

Några anteckningar från Djura kapellförsamling, Kopparbergs län.

Af

W. Dalgård.

Linodling har af gammalt ägt rum i Djura och angränsande trakter. Hvarje gård hade förr sin linlott, och linet därifrån skulle räcka hufvudsakligen för det egna behovet, hvarjämte ett bestämdt kvantum af det häcklade linet årligen tillföll prästen. Försäljning eller utbyte af lin har däremot ej i nämnvärd grad ägt rum. Numera ser man endast här och där någon mindre linåker, men i de gårdar, där linodling fortfarande bedrifves, försiggår beredningen i sin helhet ungefär som förr i tiden. I några mindre detaljer, som möjligen kunna vara af intresse, ha dock förändringar ägt rum, hvarför jag förlagt denna beskrifning några årtionden tillbaka i tiden.

Sådden af linet ägde under normala år vanligen rum i medio af maj, dock hellre under senare än förra delen af vårsådden. Det var i allmänhet en mindre del af någon korn- eller hafreåker, som reserverades för linodling. Man kunde då så linet samtidigt med vårsåden och sedan harfva öfver det hela på en gång. När man sådde linet, hade man vanligen linfröna i en mindre korg af trä, en s. k. lop (*lop*), som hölls i vänstra handen, under det att man med den högra tog en nypa undan för undan och kastade ut försiktigt för att sådden skulle bli så jämn som möjligt och för att linfröna ej skulle falla utom det utstakade området. Före sådden skulle man emellertid undersöka om fröna voro dugliga till utsäde, hvilket tillgick så, att man tog några frön i handen, spottade på dem och se-

dan förde dem till örat. Gåfvo de då ett fräsande ljud ifrån sig, voro de som sig borde. Var detta däremot ej fallet kunde de ej användas som utsäde.

Linet blef sedan i allmänhet färdigt att upptagas något före sädesskörden. Tiden för linskörden kunde dock variera rätt mycket, allteftersom man fäste hufvudvikten vid att få extra fint lin eller fullmoget frö. I förra fallet ägde skörden oftast rum redan före midten af augusti månad, i senare fallet fick linet vanligen stå kvar till tiden för hafreskörden, ofta ända framemot midten af september. Någon gång under särskildt tidiga år kunde det äfven hända, att linet blef färdigt att upptagas redan före Olof, d. v. s. i slutet af juli månad. Man hann då röta det samma sommar, hvilket annars ej var fallet. Det ansågs moget, när det hunnit »basta» (*bàsta*), d. v. s. när tågorna blifvit så starka, att man kunde lösgöra dem i ena ändan af strået och sedan draga af dem uteder hela strået, utan att de brusto. Upptagandet af linet skedde alltid för hand. Detta gick så till, att man ryckte upp några strån undan för undan och lade samman dessa, tills man fick en hand full, ett s. k. näftag (*nēvtag*). Sex sådana näftag lades därpå tillsammans i sieksack med rotändarna ofvanpå hvarandra och sammanbundos med några linstrån. Man fick så en tissa (*tisa*). Sedan allt linet uppsamlats i tissor, sattes det upp till torkning. Detta skedde antingen genom att hänga upp tissorna på en hässja, vanligen endast på tre stänger, eller genom att »snesa» dem, hvarvid man först reste en tissa mot snesen (en i marken nedstucken stör), band fast axänden vid denna och därefter trädde på ett antal tissor, liksom man ännu förfar vid snesning af hafreband.

Så fort linet torkat, skulle det repas (*dra-ta-knåpan*). Härvid begagnade man sig af en linkam (*līgkam*), ett med järntaggar försedt, kamliknande instrument, fig. 1. Repningen ägde rum antingen på åkern invid hässjan eller vanligen på ett ladugolf eller annan jämn plats, där fröhusen lättare kunde hopsamlas. Linet bands därpå åter samman, men då i större knippen. Äfven fröhusen tillvaratogs omsorgsfullt och förvarades under hösten och vintern i härbret. Först på våren, strax innan sådden ägde rum, kaflade man

med en vanlig brödkafle ur fröna, ty dessa höllo sig lättare friska, om de fingo ligga kvar i fröhusen öfver vintern. Själfva fröhusen

Fig. 1. Linkam
med årtälet 1695.
Nord. M. 97 152.

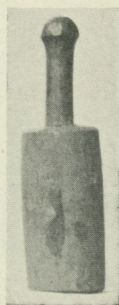

Fig. 2. Linklubba.
Nord. M. 14 684.

blandades sedan i »brässler» (*bräslar*, ett slags sörpa) åt kreaturen, företrädesvis korna. Vid repningen följde alltid något lin med fröhusen. Dessa skulle därför risslas. Hvad man då fick kvar i risslet, kallades »slark» (*slark*). Vid en del af slarkstråna kunde det hända, att fröhusen sutto kvar. Man plockade då omsorgsfullt ur dessa strån, virade ihop dem till små tappar och lade dem sedan i krubban åt getterna, hvilka därvid åto upp fröhusen, men lämnade stråna orörda. Man tog sedan bort dem och lade dem tillsammans med det öfriga slarket för att därefter röta detta på samma gång som linet. Sedan slarket bråkats och klubbats fick man däraf »slarkdön» (*slarkdön*, jfr nedan). Vid klubbningen vek man ihop slarket till tappar, lade en sådan på en stadig stol el. dyl. och bearbetade den med en klubba, fig. 2, eller en tråkloss, tills man fått den så tunn som möjligt, hvarefter den åter veks samman och klubbades. Detta upprepades sedan, tills man fått bort det mesta möjliga af agnarna. På samma sätt tillgick den nedan omnämnda klubbningen af dönet.

Efter repningen kom rötningen. Därvid lade man ut linet på en slagen äng, strå vid strå, och där fick det sedan ligga 2—3 veckor. Om det icke under denna tid hunnit röta tillräckligt, eller om man fruktade köld eller annan skada, kunde man forsla hem detsamma och lägga ut det inomhus t. ex. i ett obegagnadt kobås el. dyl. och där öfvergjuta det med vatten under ett par dygn för att åstadkomma tillräcklig rötning. Rötning i vatten förekommer däremot i denna trakt mycket sällan. Under

normala förhållanden räfsade man försiktigt ihop det och lät det torka en stund i solen, hvarvid man reste upp obundna linknippen emot hvarandra på åkern. Därefter band man det åter i knippen förmedelst medförda råghalmsband, forslade så hem det och placerade det inomhus, till dess man blef i tillfälle att ånyo bearbeta det-samma.

När skördearbetet var öfver, skulle linet bråkas. Dessförinnan torkades det i en torkstuga (*tøstugue*), hvarvid det restes upp obun-

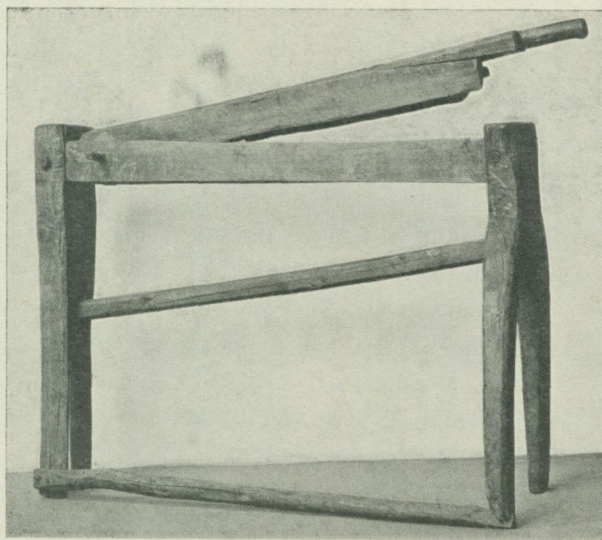

Fig. 3. Linbråka. Nord. M. 95 765.

det längs väggarna såväl öfver som under lafven. Sedan det så fått torka under ett dygn eller något mera, ägde bråkningen rum i torkstugusvalen, då äfven männen fingo hjälpa till, eftersom arbetet var mycket ansträngande. Härvid begagnade man sig af en handbråka (*bråk*), fig. 3. Den var helt och hållen af trä och bestod af en med fötter försedd tråkloss med tre uppåtriktade kanter, mot hvilka svarade två kanter på ett handtag, och när så handtaget pressades ned, sönderbrötos linagnarna mellan dessa kanter. Då man sålunda pressat en dryg hand full, drog man ur några strån, virade omkring

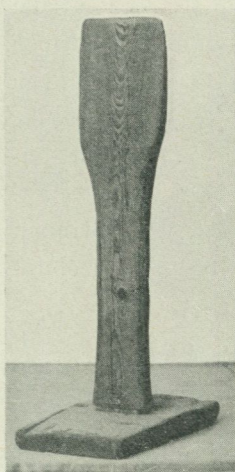

Fig. 4. Skäktstol.
Nord. M. 109 676.

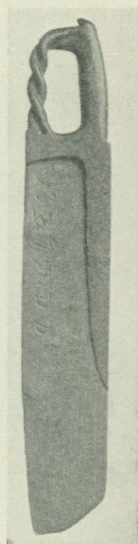

Fig. 5.
Skäktträ
med årtalet
1837. Nord.
M. 12 430.

dessa på midten och fick så en bråkfättja (*bråkfæfja*). Dessa räknades i tjogtal, och 20 tjog beräknades vara dagsarbete för 10 skäktare. När man avslutat bråkningen lades fättjorna in i torkstugan, där de fingo ligga på lafven öfver natten. Äfven bråkagnarna tillvaratogos och användes som strö (*strøbys*) under kreaturen.

Följande dag ägde skäktningen rum, då kvinnorna från flera gårdar samlades till ett s. k. skäktkalas, hvarvid de bjödos på alla målen. Den, som först fick sitt lin skäktadt, fick sedan hjälpa till i en annan gård, till dess alla fått detta arbete undanstökadt. Detta kallades att »byta i hop sig» (*byt-hóp-sæ*). Skäktningen ägde i allmänhet rum i torkstugusvalen, men om denna blef för trång på ladulogen eller vid gynnsam väderlek någon gång ute i det fria. Vid skäktningen begagnade man sig af skäktstol (*skæktstol*), fig. 4, och skäktträ (*skækt-træ*), hvilka ibland voro rätt vackert utsirade. Särskildt var detta fallet med skäktträet, hvilket hörde till de saker, som en brud skulle medföra, då hon flyttade till sitt nya hem. Det bestod af en tunn träskifva med handtag, fig. 5. Skäktstolen utgjordes af en uppåt bred men tunn träskifva, placerad på en fot. Med vänstra handen höll man linet öfver skäktstolen, under det att man med den högra svängde skäktträet. Man redde först ut linet och ledade fram de agnrikaste tottarna, hvarefter man lade det på skäktträet och slog ur agnarna. Därvid stannade dock längst ned på linet, som man höll i handen, en del agnar och sämre lin, som man plockade ur och lade i en hög vid sidan. Detta kallades »långdön». Då man sålunda skäktat ur bråkagnarna ur ett par fättjor, band man i hop hvad man då fick kvar till en

linhässla (*linhæll*). På kvällen, när man slutat skäktningen, risslades bråkagnarna. Det som blef kvar i risslet kallades »dön» (*døn*), hvilket på riksspråk väl närmast kan återgifvas med affallsblånor. Dönet klubbades sedan för ytterligare bortrensning af agnar, hvar efter det kardades och spanns. Äfven de agnar, som gingo igenom risslet, tillvaratogos och användes som fyllning vid rappning mellan stockarna inomhus, när man skulle sätta upp tapeter, väggmålningar o. d.

Då man afslutat skäktningen, återstod häcklingen af linhässlorna. Men som man under resten af hösten var upptagen af tröskningen, fick vidare bearbetning af linet anstå tills längre fram. Det var i allmänhet först efter julen, som häcklingen ägde rum. Man höll därvid till i fähuset (*færsæ*), och kvinnorna i gården förrättade oftast arbetet utan främmande hjälp. Häcklan bestod af ett bräde, som på midten hade en cirkelformig upphöjning besatt med järntaggar, fig. 6. Ena ändan af detta bräde höll man i handen, under det att den andra var fastbunden vid en bänk eller ett säte. Genom häcklingen skildes blånorna (*to, tō*) från linet. Om arbetshjälpen räckte till, fördelades arbetet vanligen på tre personer. Den första hade då till uppgift att häckla ändarna af linhässlan. Det som frånskildes, kallades tullto (*tùltō*)

och utgjorde den sämsta sortens blånor. Den andra häcklade längre in på hässlorna, och den tredje, som vanligen hade en finare häckla, sluthäcklade det hela. Den andra sades häckla väfte (*vævtæ*) och den tredje varp (*varp*). Sedan man afslutat häcklingen, snodde man ihop det egentliga linet till s. k. lintappar. Tulltoet vek man ihop till tulltotappar och det öfriga toet till resp. väfttappar och varptappar.

Den vidare behandlingen af linet och blånorna hör väl närmast hemma under kapitlet spånad och väfnad. Jag vill här blott nämna något om deras användning. Det egentliga linet kom naturligen att begagnas hufvudsakligen i finare väfnader. Hit hörde först och

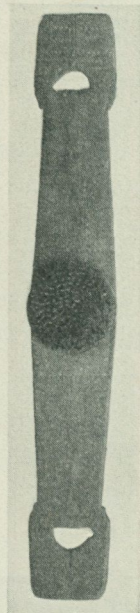

Fig. 6. Häckla med årtalet 1729. Nord. M. 17 349.

främst den s. k. läsväfven (en sorts drällväf), hvaraf Djura och närliggande trakter utbildat synnerligen praktfulla mönster. Häraf gjorde man sedan hattar (hufvudbonad för gifta kvinnor), hufvud- och halskläden, dukar, finskjortor, m. m. Linet användes äfven som ränning i kjol- och förklädesväf. Det finaste linet tvinnades dessutom till tråd. Af blånorna fick man, som förut nämnt, tre olika slag. De finaste användes till ränning och mellansorten som inslag i blångarnsväfnader (blaggasväf, toväf), den sämsta sorten, det s. k. tulltoet, däremot som ränning i dönväfnader (dönvarp), därvid ofta blandad med långdön. Affallsblånorna (dönet) blefvo äfvenledes af tre slag. Slarkdönet och långdönet räknades dock ofta som ungefär likvärdiga. Alla tre slagen användes som inslag i de gröfsta väfnaderna (dönväf), af hvilka förfärdigades täcken (hvarvid dönet dock blektes och blandades med kalkhår), dönsärkar, garnsäcker m. m.

Sist några ord om linfröets användning. Utom till utsäde begagnades det i huskurer. Kokadt linfrö lades på svullnader och gafs åt kreaturen vid vissa sjukdomar, särskildt vid s. k. mångfallssjuka. Under nödår, då endast hafre fanns till brödföda, blandades afkok på linfrö i degen, för att brödkakorna vid torkningen ej skulle falla sönder.

Fig. 7. Linet skäktas.